

*Norsk
Billedbog
for Børn*

Barndommen gjør inntog i bøkene

☞ Flere bilder fra 1700-tallet framstiller barn som miniatyrtugaver av voksne. Men mot slutten av århundret fikk det å være barn status i seg selv, først i de høyere samfunnslagene, seinere også blant vanlige folk.

☞ En av de første norske forfatterne som skrev for barn, var Henrik Wergeland. I 1840 ga han ut boka *Vinterblommer i Barnekammeret*. Boka inneholdt sanger,

«*Enfants de Charles-Emmanuel III*» (1731), malt av Maria Giovanni Clémenti.

Slik ble barn i høyere samfunnslag framstilt i første halvdel av 1700-tallet.

dikt og eventyr. Wergelands tekster skilte seg ut fra tidligere bøker for barn fordi han prøver å se verden med barneøyne:

*Himlen er min Hætte.
Hvem tør paa den lætte?
Jorden er min Sko;
Skogen er mit Bo;
Korset er mit Sværd;
det gi'er Fattigmand Ridders Værd.*

☞ Men samtidig ser vi at dikteren har et klart pedagogisk siktemål. Formålet er først og fremst opplysning og oppdragelse, og den moralske overtonen er tydelig. Barna skulle bli gode norske samfunnsborgere:

*Gid jeg da snart maa blive stor
– Jeg har saalænge biet –
at tappert jeg kan værne for
min Faders dyre Frihed!
Og skulde Nogen vel med Magt
faa Fædrelandet ødelagt?
Hvert Liv, min Fader jo har sagt,
er til dets Frelse viet.*

De gode forbildene

☞ Også kvinner fra embetsstanden skrev fortellinger for barn. Noen barnebøker var illustrert, og hensikten med illustrasjonene var trolig å motivere barna til å lese.

☞ Et eksempel på en slik tekst er barneboka *Den kloge Spids. En Billedbog for Børn* (1846). Boka er illustrert med i alt 16 bilder av hunden Spids. Noen av dem er fantasibilder der hunden har fått menneskelige egenskaper. Boka inneholder små versfortellinger om den vesle, men

modige hunden Spids, som kan hamle opp med både ulver og røvere. Hver fortelling slutter med en oppsummering som tydelig viser at formålet med teksten er moralsk og religiøs oppdragelse:

*Hvo andre frir av Nøden du,
Han efterkommer Herrens Bud
Gjør dig fortrolig òg med Døden,
men haab paa Frelse midt i Nøden*

☞ Innholdet er presentert som en samtale mellom den voksne og barnet. Denne typen litteratur kaller vi også guvernante-litteratur. Andre norske bøker i samme sjanger er *Aftenerne paa Egelund* (1852) av Hanna Winsnes og sangboka *Kom skal vi synge* (1905) av Margrethe Munthe:

*Nei, nei gutt,
dette må bli slutt!
Ikke storme inn i stua
før du har fått av deg lua!
Glemte du det rent?
Det var ikke pent.*

Fra illustrert tekst til bildebok

☞ I den nasjonalromantiske perioden gjør eventyr, rim og regler fra den muntlige fortellertradisjonen inntog i barnelitteraturen. Asbjørnsen og Moe kaller den første eventyrsamlingen sin *Norske Folke- og Børneeventyr* (1840). Eventyrene har en muntlig form, og helt fram til våre dager har de vært mye lest og fortalt for barn.

☞ For de fleste av oss er Theodor Kittelsens illustrasjoner av de norske folkeeventyrene uløselig knyttet til Asbjørnsen og Moes eventyr, selv om disse illustrasjonene først kom ved århundre-

skiftet. Det var Kittelsen som skapte bildet av det norske trollet, slik de fleste av oss tenker oss det i dag. I dyretegningene hans har dyra menneskelige egenskaper. Her ser vi kimen til seinere norske tegneserier som *Smørbukk* og *Tuss og troll*.

☞ Først i 1888 kom den første norske bildeboka ut. Ei bildebok skiller seg fra en illustrert tekst ved at det er bilder på alle sidene, og bildene er like bærende for innholdet som teksten.

☞ Vi skiller mellom to typer illustrasjoner:

- *Beskrivende illustrasjoner* har til formål å utdype og forklare verbalteksten (ordene).
- *Fortolkende illustrasjoner* gir uttrykk for hvordan teksten skal oppfattes. Denne typen illustrasjoner gir informasjon som vi ikke finner i verbalteksten. På den måten er de med på å utvide innholdet.

Mestertegnerne i folkeeventyrene

Norsk Billedbog for Børn

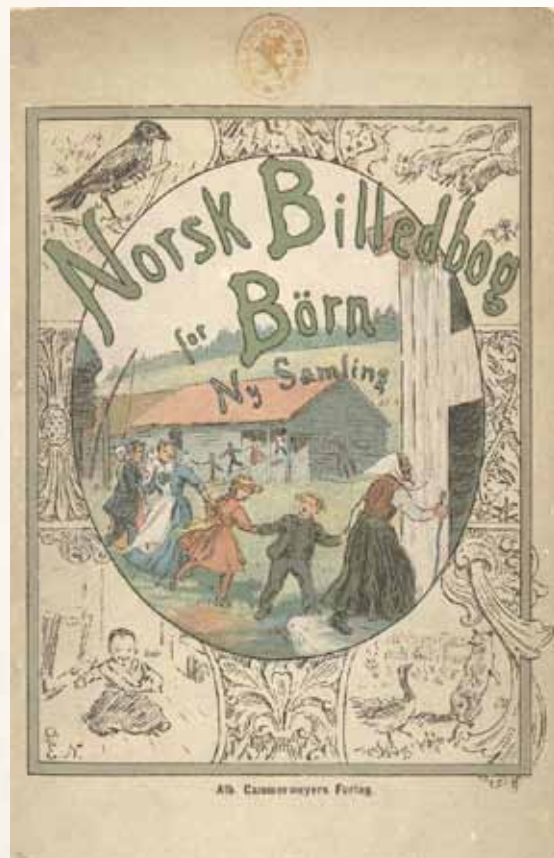
☛ I 1888 ga forfatteren Elling Holst og illustratøren Eivind Nielsen ut den første norske bildeboka for barn med fargebilder. Boka kom i ny utgave i 1890, og seinere også i 1903.

☛ Boka inneholder en samling av muntlig tradisjonsstoff som barnerim, regler og folkeviser. De er nedskrevet i et muntlig, dialektfarget språk. Men vi finner også utdrag fra dikt og sanger av kjente forfattere som Henrik Wergeland, Bjørnstjerne Bjørnson og Aasmund Olavsson Vinje.

☛ Motivene til illustratøren Eivind Nielsen er hentet fra hverdagslivet og fra norske folkeeventyr. Inspirasjonen fikk Eivind Nielsen fra illustrerte utgaver av de tyske eventyrene.

☛ Illustrasjonene er nyskapende på den måten at de står på egne bein og forteller

den samme historien som rimene, reglene og sangene ved hjelp av visuelle virkemidler. Tegningene inngår i et ornamentalt rammeverk med motiv fra norsk natur.

Rim og regler for barn

*By by barne!
Gryta henger i jarne,
koker liten fløtegrøt
til det vesle barne!*

*Kraaka sitter paa garestaur,
skriger etter en kvasstein.*

— «Haa vil du med kvasstein?»

— «Sliba ljaa!»

Haa vil du med ljaa?

— «Skjæra gras!»

«Haa vil du med gras?»

— «Gjeva ku!»

«Haa vil du med ku?»

— «Mjelka mjelk!»

«Haa vil du med mjelk?»

— «Ysta ost!»

«Haa vil du med ost?»

— «Gjeva prest!»

«Haa vil du med prest?»

— «Døba baadn!»

«Haa vil du med baadn?»

— «Slompa dei op i en skjørholk!»

*Nei du skal vist ingen faa
hverken store eller smaa,*

te slompa dei op i en skjørholk!»

Litterære tekster for barn

☞ I de litterære tekstene griper den voksne stemmen i større grad inn med en moraliserende pekefinger. Et eksempel er diktet «Bekken går i Engen» av Henrik Wergeland. På overflata er dette et naturdikt, men naturen blir brukt til å formidle et klart budskap om hygiene. God hygiene blir til og med et spørsmål om god moral når dikteren hevder at englene i himmelen liker godt at små barn vasker seg.

*Bekken går i engen,
bekken godt seg morer nok.
Springer over rot og stokk,
og over høye stener.*

*Bekken ler bak grener,
hør den ler i gresset godt.
Alt hva der er sort og grått
kan bekken ikke like.*

*Liten bekk vil gnide
stenens stygge ansikt hvitt,
vasker den så jevn og tidt
med bølgene som glider.*

*Ren den blir med tiden,
om den ikke bliver hvit.
Den gang stenen trillet dit,
da var den sort og muldet.*

*Nå er den som gullet.
Ren som gull jeg også blir,
blott du, lille bekk, meg gir
i hånden kun en dråpe.*

*Jeg kan lenge rope,
bekken gjør dog ikke stopp,
løfter ei en dråpe opp
og øser meg i hånden.*

*Men på siljevånden,
voksende på bekkens bredd,
hopper liten erle ned
og dypper hele vingen.*

*Hjelp deg selv, er tingen!
Det har jeg av fuglen lært.
Bekken har meg vann forært,
men selv jeg må nok ta det.*

*Nå kan fuglen jage
rundt i himmelen med lyst.
Se, hvor strålende dens bryst
de friske vinger fører.*

*Jeg som den vil gjøre.
Hånden vil jeg dyppe ned,
vaske den og ansikt med,
så det tar ingen ende.*

*Så tør jeg det vende
freidig dit hvor fugler flyr,
se, om ei blant himlens sky'r
jeg kan små engler kjenne.*

*Milde blikk de sender,
når de ser at jeg er ren,
som den klare edelsten
som kan i mørket brenne.*

Fortellinger om barndom på 1800-tallet

*Reiar skulde ut aa gjæte
i vont vær aa væde.*

*Tyttebær og krækling var Reiar sin mad,
altid sad Reiar paa tua og kvad,
tua var Reiar sit sæde.*

☞ Dette lille verset forteller historien om hvordan barndommen var for dem som ikke tilhørte de privilegerte klassene i Norge sist på 1800-tallet. Barna måtte tidlig ut i arbeid. En vanlig oppgave for barn var å gjete buskapen. I skogen var det både bjørn og ulv, og mang en sju-åring satt nok «på tua og gråt». Men illustrasjonene viser også en annen form for barndom. Borgerskapets barn er kledd i matrosdresser og fine kjoler og leker trygt i stuer der bordet bugner av alle slags gode retter.

*Reiar skulde ut aa gjæte
i vont vær aa væde.*

*Tyttebær og krækling var Reiar sin mad,
altid sad Reiar paa tua og kvad,
tua var Reiar sit sæde.*

☛ Barna vi møter i *Norsk Billedbog for Børn*, er barn og ikke små voksne. Dagligliv og fantasi går hånd i hånd både i tekster og illustrasjoner på en måte som appellerer til små barn. Rim og regler har ofte en humoristisk undertone, og de er skrevet i et språk som ligger nær opp til det talemålet barna kjenner.

☛ I Jørgen Moes barnebok, *I Brønden og i Tjærnet* (1850), møter vi et borgerlig samfunn der det å være lydige mot de voksne er resepten på et godt liv. Barndommen for jenter og gutter er forskjellig. Beate er snill og føyeelig, med nyvasket ansikt og hvit ballkjole. Universet hennes er hjemmet, der hun har omsorg for dokka Lille-Beate. Broren, Viggo Viking, er en ekte villstyring som jager høner og ender med øks i hånda, og som ender med å halshogge Lille-Beate på ekte vikingvis. Dette klassiske kjønnsrollemønsteret finner vi igjen i mange seinere barnebøker, for eksempel i boka *Emil fra Lønneberget* av Astrid Lindgren. Emil er en skikkelig rakkerunge og skøyer, mens lillesøster Ida er snill og grei.

«Dukken under
nypetornbusken»

Lærebøker for barn på 1800-tallet

☛ I 1739 ble det vedtatt at barn hadde plikt til å gå på skole. Skolen skulle først og fremst gi konfirmasjonsopplæring. Fra 1848 omfattet «Lov om Almueskole» også barn i byene.

☛ Den nye skoleloven av 1860 ga skolen et utvidet mandat. I tillegg til å gi barna en kristelig oppdragelse skulle skolen nå sørge for at barna fikk nok kunnskaper til å bli gode statsborgere. Den første leseboka i skolen var P.A. Jensens *Læsebog for Folkeskolen og Hjemmet*. Mange var kritiske til denne leseboka fordi den ikke bare inneholdt religiøse tekster, men også verdslige.

☛ Med «Lov om Folkeskoler» i 1889 ble historie, naturfag og geografi skolefag

Tysk illustrert ABC-bok fra 1830

med egne lærebøker. Det ble også bestemt at språket i skolen skulle være norsk, og at lærerne måtte kunne snakke norsk. Norskfaget fikk i det hele tatt en sentral plass i opplæringen. Som en følge av dette ble ei ny lesebok tatt i bruk. *Nordahl Rolf-sens lesebok* inneholdt litterære tekster med tydelig forankring i norsk kultur. Boka var i bruk i norsk skole helt opp til 1960-årene.

☞ De første lærebøkene for barn var uten illustrasjoner. Men etter hvert som barnelitteraturen ble en egen sjanger, endret også skolebøkene seg. Alle norske barn skulle lære seg å lese og skrive. I dette

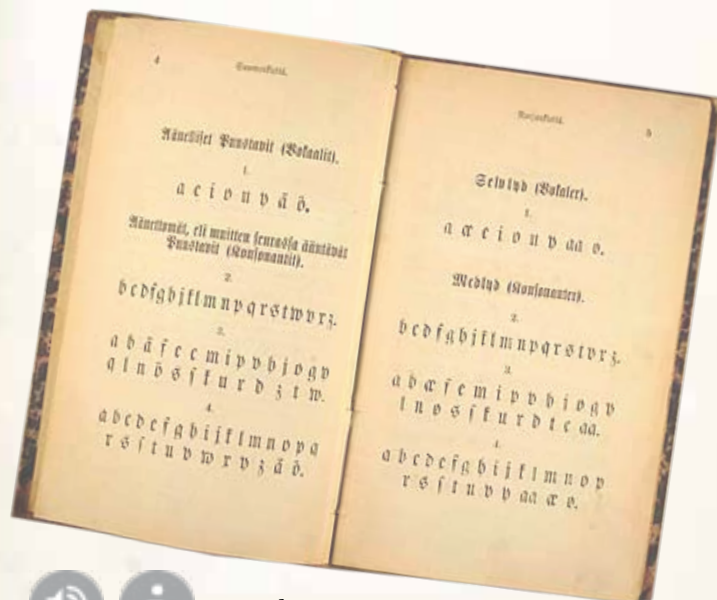
i pedagogiske arbeidet var illustrasjonene viktig.

☞ I 1850- og 1860-årene åpnet skolelovene for at etniske minoriteter som samer og kvener kunne lære å lese på sitt eget språk. Den første kvenske abc-boka

ble utgitt i 1867. Tillatelsen til å la barn fra etniske minoriteter få opplæring på sitt eget morsmål ble opphevet i 1880. Først i 1959 ble det på nytt lov å bruke samisk som undervisningsspråk i skolen.

i *Billed-ABC for Børn* 1854

i *Norsk ABC-bok* 1880

i *Kvensk ABC*

